STUDIA PRAWNICZE

Mariusz Jabłoński (red.)

Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP

Tom I

Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP

C·H·BECK

STUDIA PRAWNICZE

Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP

W sprzedaży:

B. Banaszak
KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
Komentarze Becka

P. Sarnecki
PRAWO KONSTYTUCYJNE RP, wyd. 7
Podręczniki Prawnicze

B. Banaszak
PRAWO KONSTYTUCYJNE, wyd. 4
Studia Prawnicze

M. Zubik (red.)
KONSTYTUCJA III RP W TEZACH ORZECZNICZYCH TK I WYBRANYCH SĄDÓW
Zbiory Orzecznictwa Becka

M. Stepaniuk
PRAWO KONSTYTUCYJNE, T. 4
Testy Aplikacyjne

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ, wyd. 10
Twoje Prawo

testy-prawnicze.pl
CH BECK

Legalis STUDENT
www.legalis-student.pl

www.edukacjaprawnicza.pl

www.sklep.beck.pl

Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP

Tom I

Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP

Redaktor

Mariusz Jabłoński

dr hab. prof. Uniwersytetu Wrocławskiego

Autorzy

dr R. Balicki, prof. dr hab. B. Banaszak, dr M. Bernaczyk, mgr I. Biśta, prof. dr hab. K. Działocha, dr hab. M. Jabłoński, dr S. Jarosz-Żukowska, dr P. Kaczmarek, dr A. Ławniczak, dr A. Malicka, dr hab. prof. UWr M. Masternak-Kubiak, dr B. Mielnik, prof. dr hab. J. Trzciński, dr M. Wiącek

WYDAWNICTWO C. H. BECK
WARSZAWA 2010

Propozycja cytowania:
M. Jabłoński (red.), Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP, t. I, Warszawa 2010

Poszczególne rozdziały opracowali:

dr R. Balicki:	cz. II, rozdz. VI
prof. dr hab. B. Banaszak:	cz. II, rozdz. II; cz. II, rozdz. III
dr M. Bernaczyk:	cz. I, rozdz. VIII; cz. I, rozdz. IX
mgr I. Biśta:	cz. II, rozdz. IV
prof. dr hab. K. Działocha:	cz. I, rozdz. I
dr hab. prof. UWr M. Jabłoński:	cz. I, rozdz. IV; cz. II, rozdz. X
dr S. Jarosz-Żukowska:	cz. I, rozdz. V; cz. I, rozdz. VII
dr P. Kaczmarek:	cz. II, rozdz. I
dr P. Kuczma:	cz. II, rozdz. VII
dr A. Ławniczak:	cz. I, rozdz. VI; cz. II, rozdz. V
dr A. Malicka:	cz. II, rozdz. IX
dr hab. prof. UWr M. Masternak-Kubiak:	cz. I, rozdz. II; cz. II, rozdz. VII
dr B. Mielnik:	cz. II, rozdz. VIII
prof. dr hab. J. Trzciński, dr M. Wiącek:	cz. I, rozdz. III

Redakcja: Katarzyna Iwaniuk

© Wydawnictwo C. H. Beck 2010

Wydawnictwo C. H. Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: TiM-Print, Warszawa
Druk i oprawa: Totem, Inowrocław

ISBN 978-83-255-1303-0

Wprowadzenie

Od uchwalenia obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej upłynęło już kilkanaście lat. Okres ten wydaje się wystarczający do podjęcia próby oceny nie tylko tego jak wygląda praktyczna strona realizacji i ochrony poszczególnych wolności i praw konstytucyjnych, ale również ustalenia tego, czy i w jakim zakresie zmieniły się założenia koncepcyjne, które wpłynęły na przyjęcie takich, a nie innych rozwiązań prawnych.

Nie budzi przecież wątpliwości, że działaniami ustrojodawcy musiała kierować pewna idea (idee) przewodnia, której konsekwencją było takie a nie inne skonkretyzowanie katalogu zasad, wolności i praw konstytucyjnych.

Właściwe wydaje się też założenie, że prawodawca konstytucyjny musiał opierać się w trakcie swojej działalności na pewnych założeniach teoretycznoprawnych, a także koncepcjach, które ukształtowały się na przestrzeni ostatnich kilku wieków.

Wreszcie równie oczywiste jest stwierdzenie, iż tworzenie pewnych rozwiązań musiało nawiązywać do wypracowanych wspólnie przez wiele państw standardów międzynarodowej ochrony wolności i praw jednostki.

Uwzględnienie wymienionych wyżej elementów składowych przy jednoczesnym wzięciu pod uwagę historycznych konotacji, które towarzyszyły realizacji i ochronie wolności i praw w okresie Polski Ludowej, w odpowiednim – choć różnym stopniu – stało się punktem wyjścia dla ustrojodawcy, który ważąc i analizując sumę przesłanek zdecydował się ostatecznie na przyjęcie konkretnych rozwiązań konstytucyjnych.

Prezentowane opracowanie jest pierwszym z dwóch tomów poświęconych kompleksowej analizie konstytucyjnych postanowień kształtujących polski system ochrony wolności i praw. Podstawowym założeniem przyświecającym konstrukcji I tomu jest zaprezentowanie jak najszerszego spektrum założeń doktrynalnych (koncepcji) oraz przesłanek (idei), które stały się wyznacznikiem treści przyjętego w Konstytucji RP modelu ochrony wolności i praw jednostki. Ten punkt wyjściowy, którego celem jest również podjęcie próby ustalenia, czy i jaka koncepcja przewodnia determinowała zakres i charakter przyjętych regulacji zostaje skonfrontowany z późniejszą praktyką, która kształtowała się tak na płaszczyźnie konkretyzacji postanowień Konstytucji w drodze działalności ustawodawcy, jak również orzecznictwa organów wła-

dzy sądowniczej, w szczególności zaś Trybunału Konstytucyjnego. Konwencja taka pozwala na dostrzeżenie pewnej dynamiki rozumienia poszczególnych postanowień konstytucyjnych, a w niektórych przypadkach kierunków zmian rozumienia pojęć i rozwiązań prawnych wprowadzonych przez ustrojodawcę.

W założeniu praca ta ma w kompleksowy sposób przybliżyć problematykę wolności i praw jednostki, skonfrontować sposób postrzegania istoty wolności i praw na płaszczyźnie krajowej przez ustawodawcę, Trybunał Konstytucyjny oraz inne organy w praktyce stosujące postanowienia Konstytucji RP.

Z tego też powodu obok poszukiwania elementów modelu konstrukcji teoretycznoprawnej, które stały się „kamieniem węgielnym" regulacji przyjętej 2.4.1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe, konieczne staje się przedstawienie praktycznej strony realizacji każdej z gwarantowanych wolności i praw. Problematyce tej, uwzględniającej standardy międzynarodowe, jak również pewne istotne zależności wynikające z członkostwa Polski w Unii Europejskiej, zostanie poświęcony tom II. Celem drugiej części będzie nie tylko analiza poszczególnych wolności i praw zagwarantowanych w Konstytucji RP z 2.4.1997 r., ale też ustalenie instytucji i procedur służących jednostce do ochrony w sytuacji zagrożenia lub naruszenia postanowień konstytucyjnych.

Zarówno Redaktor, jak i znakomici Autorzy, w zdecydowanej większości będący pracownikami i doktorantami Katedry Prawa Konstytucyjnego Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, mają nadzieję, że publikacja ta choć w części pozwoli na przybliżenie szerokiej grupie Czytelników problematyki dotyczącej interpretacji, a także realizacji oraz ochrony konstytucyjnych wolności i praw człowieka i obywatela. Mamy też nadzieję, że lektura naszej pracy przyczyni się do jeszcze pełniejszej realizacji gwarantowanych konstytucyjnie wolności i praw, co wpłynie na efektywniejsze eliminowanie potencjalnych konfliktów.

Wrocław, marzec 2010 r. *Mariusz Jabłoński*

Spis treści

Wprowadzenie V
Wykaz skrótów XIII

Część I. Koncepcja konstytucyjnego modelu regulacji wolności i praw jednostki

Rozdział I. Idee przewodnie wolności i praw jednostki w procesie uchwalania Konstytucji RP 3

§ 1. W poszukiwaniu „momentu konstytucyjnego" 3
§ 2. Kompromis polityczny czy społeczny konsensus konstytucyjny? 6
§ 3. Wizje wolności i praw jednostki w projektach konstytucji 8
§ 4. Godność istoty ludzkiej jako fundament wolności i praw 11
§ 5. Wolność i równość wobec prawa 14
§ 6. Pojmowanie godności człowieka w KKZN a współczesne spory wokół art. 30 Konstytucji RP 16
§ 7. Idea bezpośredniego stosowania konstytucyjnych wolności i praw 18
§ 8. Spory w sprawie katalogu wolności i praw w Konstytucji RP 22
§ 9. Uwagi końcowe 27

Rozdział II. Miejsce i znaczenie międzynarodowych źródeł prawa praw człowieka w polskim porządku konstytucyjnoprawnym 30

§ 1. Wprowadzenie 30
§ 2. Ranga międzynarodowego prawa praw człowieka w prawie polskim 31
§ 3. Wpływ zobowiązań międzynarodowych ze sfery praw i wolności człowieka na tworzenie prawa krajowego 44
§ 4. Wpływ międzynarodowych źródeł praw człowieka na stosowanie prawa krajowego 50

Rozdział III. Znaczenie wstępu do Konstytucji dla interpretacji statusu jednostki w Rzeczypospolitej Polskiej 57

§ 1. Znaczenie prawne wstępu do Konstytucji 57
§ 2. Wstęp do Konstytucji w praktyce 61
§ 3. Konkluzja 77

Rozdział IV. Klasyfikacja wolności i praw jednostki w Konstytucji RP 78

§ 1. Uwagi wprowadzające 78

§ 2. Systematyka Konstytucji RP a kwestia klasyfikacji wolności i praw jednostki ... 79
I. Systematyka konstytucji a kwestia wolności i praw niederogowalnych ... 81
II. Konstytucyjne i pozakonstytucyjne wolności i prawa jednostki ... 82
III. Systematyka konstytucji jako podstawa wyodrębnienia określonych kategorii wolności i praw jednostki ... 86
§ 3. Wolność a prawo – problem konstytucyjnego zróżnicowania sfery chronionego dobra ... 93
§ 4. Wolności i prawa obywatelskie ... 98
§ 5. Kryterium podmiotu ochrony jako podstawa wyróżnienia wolności i praw ... 100
§ 6. Kryterium metod ochrony konstytucyjnych wolności i praw jednostki ... 101
§ 7. Terminologia wolności i praw jednostki w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego ... 103
§ 8. Uwagi końcowe ... 105

Rozdział V. Charakter i znaczenie wolności i praw jednostki wyrażonych w Rozdziale I Konstytucji RP ... 107

§ 1. Znaczenie i zawartość treściowa Rozdziału I Konstytucji RP ... 107
§ 2. Szczególna ranga wolności i praw wywiedzionych z przepisów rozdziału I – intencje ustrojodawcy ... 112
§ 3. Wolności i prawa wywiedzione z Rozdziału I – cele działania państwa czy prawa podmiotowe? ... 118
§ 4. Kwestia zakresu dopuszczalnych ograniczeń wolności (praw) podniesionych do rangi zasady ustrojowej ... 135
§ 5. Uwagi końcowe ... 138

Rozdział VI. Wolność i prawa człowieka w ujęciu konstytucyjnym ... 141

§ 1. Uwagi wprowadzające ... 141
§ 2. Historyczne poglądy na temat wolności i praw ... 145
§ 3. Teoretyczne prawnopozytywne schematy regulacji problematyki praw i wolności ... 155
§ 4. Najważniejsze prawnopaństwowe opisy praw i wolności człowieka ... 157
§ 5. Najistotniejsze międzynarodowe akty prawne dotyczące problematyki praw i wolności ... 164
§ 6. Rodzime unormowania kwestii wolności i praw *de lege lata* ... 167
§ 7. Uwagi końcowe ... 173

Rozdział VII. Problem horyzontalnego stosowania norm konstytucyjnych dotyczących wolności i praw jednostki w świetle Konstytucji RP ... 178

§ 1. Uwagi wstępne ... 178
§ 2. Pojęcie i formy horyzontalnego działania praw i wolności konstytucyjnych ... 180

§ 3. Konstytucyjna regulacja horyzontalnego działania praw człowieka – uwagi prawnoporównawcze ... 183
§ 4. Podstawy horyzontalnego działania praw i wolności jednostki w Konstytucji RP ... 188
§ 5. Horyzontalne działanie poszczególnych praw i wolności konstytucyjnych na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i sądów ... 201

Rozdział VIII. Procedura zmiany Konstytucji RP a gwarancje ochrony wolności i praw jednostki ... 211

§ 1. Uwagi wprowadzające ... 211
§ 2. Pojęcie zmiany Konstytucji RP. Status jednostki w państwie jako determinant prostego bądź kwalifikowanego trybu zmian ... 217
§ 3. Wnioski ... 229

Rozdział IX. Pojęcie publicznych praw podmiotowych w świetle Konstytucji RP ... 232

§ 1. Uwagi wprowadzające ... 232
§ 2. Znaczenie pojęcia prawa podmiotowego dla nauki prawa konstytucyjnego ... 234
§ 3. Struktura konstytucyjnych publicznych praw podmiotowych ... 243
§ 4. Konstytucyjne prawa podmiotowe a normy programowe Konstytucji ... 264
§ 5. Podsumowanie ... 280

Część II. Zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw

Rozdział I. Rozumienie praw i wolności jednostki w Konstytucji RP (między dobrem wspólnym a ideą indywidualistyczną) ... 285

§ 1. Uwagi wprowadzające ... 285
§ 2. Jednostka czy wspólnota? ... 286
§ 3. Praktyka konstytucyjna ... 289
§ 4. Koncepcja człowieka w pragmatyzmie ... 292
§ 5. Uwagi końcowe ... 298

Rozdział II. Zasada demokratycznego państwa prawnego a kwestia praw i wolności jednostki ... 300

§ 1. Zasada demokratycznego państwa prawnego w doktrynie prawa państw demokratycznych ... 300
§ 2. Zasada demokratycznego państwa prawnego w polskiej doktrynie prawa ... 301
§ 3. Zasada demokratycznego państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego ... 305
§ 4. Ocena orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego dotyczącego zasady demokratycznego państwa prawnego w nauce prawa ... 314

Rozdział III. Bezpośrednie stosowanie Konstytucji w kontekście realizacji i ochrony praw i wolności ... 318

§ 1. Bezpośrednie stosowanie Konstytucji w konstytucjonalizmie państw demokratycznych i w ich doktrynie prawa ... 318
§ 2. Kontrowersje wokół bezpośredniego stosowania Konstytucji w polskiej nauce prawa i w orzecznictwie sądowym ... 321
I. Zakres podmiotowy (jakie podmioty mogą bezpośrednio stosować Konstytucję?) ... 321
II. Zakres przedmiotowy (jakie normy Konstytucji można bezpośrednio stosować?) ... 327
§ 3. Bezpośrednie stosowanie konstytucyjnych norm dotyczących praw i wolności jednostki ... 328
§ 4. Wnioski ... 333

Rozdział IV. Zasada poszanowania godności człowieka i jej wpływ na interpretację konstytucyjnego uregulowania praw i wolności jednostki ... 335

§ 1. Uwagi wprowadzające ... 335
§ 2. Godność – najważniejszy fundament współczesnego systemu ochrony praw jednostki ... 336
§ 3. Miejsce godności w międzynarodowych aktach praw człowieka i bioetyki ... 337
§ 4. Zakres podmiotowy zasady godności w regulacjach normatywnych i jej relacje z prawem do życia ... 345
I. Standardy międzynarodowe ... 345
II. Polski stan prawny ... 353
§ 5. Charakter konstytucyjnie gwarantowanej zasady poszanowania godności człowieka ... 355
§ 6. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a poszukiwanie treści i funkcji zasady godności w polskim porządku prawnym ... 359
I. Dwa wymiary konstytucyjnie gwarantowanej godności człowieka ... 359
II. Godność podstawą skargi konstytucyjnej ... 361
III. Funkcje zasady poszanowania godności w polskim porządku prawnym ... 363
§ 7. Podsumowanie ... 365

Rozdział V. Zasada poszanowania wolności i jej ograniczenia ... 367

§ 1. Wolność a wolności ... 367
§ 2. Wolność wewnętrzna i zewnętrzna ... 369
§ 3. Problem Wolności w różnych epokach ... 370
I. Wolności indywidualne ... 370
II. Wolności kolektywne ... 375
§ 4. Wolność w dawnym polskim prawie pozytywnym ... 382
§ 5. Wolności zbiorowe w polskiej Konstytucji i ich ograniczenia ... 385

§ 6. Wolności indywidualne w polskiej Konstytucji i ich ograniczenia 392
§ 7. Uwagi końcowe 409

Rozdział VI. Zasada równości i jej wpływ na realizację konstytucyjnych praw i wolności 413

§ 1. Uwagi wprowadzające 413
§ 2. Ewolucja rozumienia zasady równości 414
§ 3. Zasada równości w dokumentach międzynarodowych 417
§ 4. Zasada równości w polskich rozwiązaniach ustrojowych 420
§ 5. Konstytucyjna zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego 423
§ 6. Zakończenie 439

Rozdział VII. Równouprawnienie kobiet i mężczyzn 441

§ 1. Uwagi wprowadzające 441
§ 2. Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w polskich Konstytucjach, w prawie międzynarodowym i prawie europejskim 442
§ 3. Równouprawnienie kobiet i mężczyzn jako prawo podmiotowe 452
§ 4. Zakres treściowy konstytucyjnej formuły równouprawnienia kobiet i mężczyzn 455
§ 5. Równouprawnienie w prawie pracy i prawie ubezpieczeń społecznych 459
§ 6. Uwagi końcowe 468

Rozdział VIII. Zasada poszanowania obywatelstwa polskiego i zapewnienia opieki obywatelowi przebywającemu poza granicami kraju 470

§ 1. Uwagi wprowadzające 470
§ 2. Obywatelstwo w prawie polskim 472
§ 3. Zewnętrzny wymiar zasady poszanowania obywatelstwa polskiego ... 483
§ 4. Uwagi końcowe 508

Rozdział IX. Status prawny i ochrona praw mniejszości narodowych w Polsce 510

§ 1. Uwagi wprowadzające 510
§ 2. Regulacje prawa międzynarodowego 511
I. System uniwersalny ONZ 511
II. System regionalny Rady Europy 513
§ 3. Regulacje prawa wewnętrznego 517
I. Konstytucja RP 517
II. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym 518
1. Geneza ustawy o mniejszościach narodowych 518
2. Postanowienia ogólne i definicja mniejszości narodowej i etnicznej 520

3. Zakaz dyskryminacji i asymilacji 521
4. Przepisy dotyczące języka mniejszości 521
4.1. Używanie imion i nazwisk w języku mniejszości 521
4.2. Używanie języka mniejszości w życiu prywatnym i publicznym 522
4.3. Język pomocniczy 522
4.4. Język regionalny 524
5. Przepisy dotyczące oświaty i kultury 524
6. Organy do spraw mniejszości narodowych i etnicznych 525
6.1. Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych 526
§ 4. Uwagi końcowe 527

Rozdział X. Zasada różnicowania zakresu realizacji konstytucyjnych wolności i praw jednostki w oparciu o kryterium obywatelstwa polskiego..... 529

§ 1. Uwagi wprowadzające 529
§ 2. Przesłanki i charakter zróżnicowania zakresu realizacji konstytucyjnego ujęcia wolności i praw jednostki ze względu na kryterium obywatelstwa polskiego w pracach Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego 533
§ 3. Specyfika regulacji konstytucyjnej i jej wpływ na dekodowanie podmiotu gwarantowanych wolności praw 542
I. Charakter konstytucyjnej zasady i podstaw zróżnicowania sytuacji prawnej cudzoziemca 542
II. Kwestia konstytucyjnego zastrzeżenia realizacji konkretnych wolności i praw na rzecz obywateli polskich 545
§ 4. Praktyka konstytucyjna 549
§ 5. Uwagi końcowe 554

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

BGB ..... Bürgerliches Gesetzbuch (niemiecki Kodeks cywilny z 1896 r.)
BVerfG ..... Entscheidungen des Bundes verfassungsgerichts. Ammliche Sammlung
EKB ..... Europejska Konwencja Bioetyczna
GG ..... Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland (niemiecka ustawa zasadnicza z 1949 r.)
KC ..... Kodeks cywilny
KP ..... Kodeks pracy
KPD ..... Konwencja Praw Dziecka
MPPOiP ..... Międzynarodowy Pakt Praw Obywalskich i Politycznych z 19.12.1996 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
PDPCz ..... Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r.
TofUE..... Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana, Dz.Urz. UE C 115/2008, s. 48)
TWE ..... Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z 25.3.1957 r. (wersja skonsolidowana, Dz.Urz. UE C 321E/2006, s. 1)

2. Organy, instytucje i organizacje

EKPCz ..... Europejski Trybunał Praw Człowieka
FTK ..... Federalny Trybunał Konstytucyjny
IPN ..... Instytut Pamięci Narodowej
KKZN ..... Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego
KP ..... Klub Parlamentarny
KPN ..... Konfederacja Polski Niepodległej
LPR ..... Liga Polskich Rodzin
NATO..... North Atlantic Treaty Organization (Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego)
NP ..... Nowe Prawo
NRD ..... Niemiecka Republika Demokratyczna
NSA ..... Naczelny Sąd Administracyjny

NSZZ „Solidarność” ..... Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”
PC ..... Porozumienie Centrum
PPS ..... Polska Partia Socjalistyczna
PRL ..... Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSL ..... Polskie Stronnictwo Ludowe
PZPR ..... Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RP ..... Rzeczypospolita Polska
RPA ..... Republika Południowej Afryki
SLD ..... Sojusz Lewicy Demokratycznej
SN ..... Sąd Najwyższy
TK ..... Trybunał Konstytucyjny
UD ..... Unia Demokratyczna
UE ..... Unia Europejska
UP ..... Unia Pracy
UW ..... Unia Wolności
WSA ..... Wojewódzki Sąd Administracyjny
ZChN ..... Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe
ZSRR ..... Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

3. Publikatory i czasopisma

ADR ..... ADR. Arbitraż i Mediacja
AUWr ..... Acta Universitatis Wratislaviensis
Biul. KKZN ..... Biuletyn Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego
Biul. SN ..... Biuletyn Sądu Najwyższego
EPS ..... Europejski Przegląd Sądowy
GSP ..... Gdańskie Studia Prawnicze
GW ..... Gazeta Wyborcza
KPP ..... Kwartalnik Prawa Prywatnego
MoP ..... Monitor Prawniczy
MoPr ..... Monitor Prawa Pracy
ONSA ..... Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSAiWSA ..... Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSA ..... Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNP ..... Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy
OSNPG ..... Orzecznictwo Sądu Najwyższego Prokuratura Generalna
OSP ..... Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK ..... Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A ..... Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Seria A
OTK-B ..... Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Seria B

Pal. ..... Palestra
PiP ..... Państwo i Prawo
PiZS ..... Praca i Zabezpieczenia Społeczne
PL ..... Przegląd Legislacyjny
PPiA ..... Przegląd Prawa i Administracji
Prok. i Pr. ..... Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkł. ... Prokuratura i Prawo – wkładka
PS ..... Przegląd Sądowy
RPEiS ..... Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny
Rzeczp. ..... Rzeczpospolita
SI ..... Studia Iuridica
Wok. ..... Wokanda
ZNSA ..... Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego

4. Inne

art. ..... artykuł (-y)
cyt. ..... cytowany (-a)
cz. ..... część
ENA ..... europejski nakaz aresztowania
in. ..... inny (-a, -e)
m.in. ..... między innymi
nast. ..... następny (-a, -e)
n.e. ..... naszej ery
np. ..... na przykład
oprac. ..... opracował (-a, -li), opracowanie
pkt ..... punkt (-y)
p.n.e. ..... przed naszą erą
podkr. ..... podkreślenie
przekł. ..... przekład
przyp. ..... przypis (-y)
t. ..... tom (-y)
ust. ..... ustęp (-y)
w szczeg. ..... w szczególności
zd. ..... zdanie

Część I.
Koncepcja konstytucyjnego modelu regulacji wolności i praw jednostki

Rozdział I. Idee przewodnie wolności i praw jednostki w procesie uchwalania Konstytucji RP

§ 1. W poszukiwaniu „momentu konstytucyjnego”

Pracom zmierzającym do uchwalenia Konstytucji RP niemal od samego ich początku, tj. od 1989 r., towarzyszyły ostre spory ideowo-polityczne o kształt ustroju państwa, a tym samym jego konstytucji. Dotyczyły one kilku kwestii ustrojowych, w szczególności pozycji Prezydenta RP i jego roli w systemie podziału władz, pozycji jednostki w państwie wyrażającej się w koncepcji i zakresie wolności i praw jednostki, określeniu pozycji Kościoła katolickiego w państwie oraz spraw wolności sumienia i religii. Druga z wymienionych tu materii, przedmiot niniejszego opracowania, była źródłem wielu kontrowersji. Ogólnie rzecz biorąc, dotyczyły one w najmniejszym stopniu wolności i praw politycznych, w szerszym zakresie – praw osobistych (prawa do życia, wolności sumienia i religii), w najszerszym zaś zakresie – praw socjalnych jednostki (społecznych, gospodarczych i kulturalnych). Spornym był nie tylko katalog i zakres podmiotowy praw socjalnych oraz ich koncepcja normatywna (na ile miały mieć charakter roszczeniowy, prawnie gwarantowany), lecz nawet to, czy są one uzasadnione i mają rację bytu w konstytucji. To ostatnie wiązało się z zagadnieniem charakteru ustroju gospodarczego i społecznego państwa, roli i zadań państwa w sferze bezpieczeństwa socjalnego obywateli. W ten sposób cała dyskusja o kształt praw socjalnych i nie tylko tych, uwikłana została w rozstrzygnięcia dotyczące fundamentalnych zasad ustroju państwa i określenie linii kierunkowych jego aktywności.

Istnieje pogląd, że tylko w Komisji Konstytucyjnej Sejmu (powołanej w grudniu 1989 r.) spory w niej prowadzone nie miały zasadniczego charakteru i nie przebiegały według podziału politycznego w Sejmie (NSZZ „Solidarność” – PZPR), lecz raczej w poprzek tych dwóch głównych sił politycznych w nim reprezentowanych. Tłumaczy się to „kontraktowym”